

Dec. Gouda, sig. RN, 1902

Dec. Gouda, sig. LJM, ca 1900

Dec. Gouda, sig. F, ca 1900

Dec. Gouda, sig. F, 1918

Dec. MESLA, sig. J, voor 1910

Dec. Matvogel, ca 1910

Dec. Damascus, ca 1911

Dec. Nonna, sig. JB, ontwerp L.J. Muller, 1920

Unicum, Henri Breetvelt, ca 1917

Kaststel, sig. GdJ, april 1918

Keramisch Museum Goedewaagen

Het Verdriet van Gouda, opkomst, bloei en ondergang van de Plaatelbakkerij Zuid-Holland

Deel 1 Het plaatel tot 1932

Kort na de Eerste Wereldoorlog werd 'Gouda' net zo'n wereldmerk als 'Delfts'. Met vooral haar matplaatel veroverde de eind 1897 gestichte Plaatelbakkerij Zuid-Holland uit Gouda de wereldmarkt. En tientallen jaren lang was de PZH ook de trots van Gouda.

Vanaf 1903 werd de PZH-productie overgenomen door Nederlands belangrijkste keten van huishoudzaken, het Hoyng-concern. En katholiek Nederland dat klant was bij de kruidenierswinkels van De Gruyter kende het bedrijf van de kolossale tegeltableaus achter de winkelbalies, die onder andere verhaalden over thee- en koffieplantages.

Aan de opkomst, bloei en ondergang van dit Goudse concern wijdt het Keramisch Museum Goedewaagen vanaf begin juni tot eind 2015 in een vierluik verschillende, thematische tentoonstellingen. Sinds de stichting van het museum in 1989 doet de museumstaf gericht onderzoek naar de bedrijfs-geschiedenis van de PZH. Deze fabriek was tot haar faillissement begin 1965 decennia lang de grootste concurrent van Goedewaagen.

Na de ondergang van de PZH die publiek bekend werd, toen op 8 juni 1964 een voorlopig surceance van betaling werd afgekondigd, nam Goedewaagen op aanbeveling van PZH's exportleider Jan Kamer die zelf bij de beurs van Frankfurt in februari 1965 in dienst trad bij Goedewaagen, uit de faillissementsboedel alle nog lopende moedervormen en decors van de PZH over. Met hulp van een aantal, grote particuliere bruikleengevers verwierf het Keramisch Museum Goedewaagen een inmiddels zeer representatieve collectie van de PZH. In de vorm van tentoonstellingen, wetenschappelijk onderbouwde catalogi, symposia, lezingen en rondleidingen werd de productie van de PZH in de afgelopen decennia nader belicht.

De eerste expositie die tot en met zondag 26 oktober duurt, stelt de productie van het PZH-plaatel centraal. Plaatel - het woord is afgeleid van het Italiaanse woord

voor bord - staat voor beschilderd aardewerk in het Toscaanse Faënza. Alleen anders dan het Zuid-Europese aardewerk werd het Goudse faïence waarmee de PZH begon naar voorbeeld van vooral de Haagsche Plateelfabriek Rozenburg, niet op een tin-glazuren laag geschilderd, maar direct op het eenmaal gebakken biscuit, onder een glanzend doorzichtig loodglazuur.

Initiatiefnemer tot de PZH was Egbert Estié (1865-1910) die in Purmerend betrokken was geweest bij de plateelproductie van de keramiekkabriet van de Wed. N.S.A. Brantjes, en in Gouda de grofaardewerkfabrikant A. Jonker voor een nieuw plateelproject wist te interesseren.

Estié nam uit Purmerend, Utrecht, Maastricht, Delft en Den Haag, maar ook uit Duitsland vakmensen over. Estié's fabriek kende de eerste jaren een enorm personeelsverloop. Gedragen werd de productie met name door blijvers als de Amsterdammer Leen J. Muller, de Fries Elert van de Werf, de Hagenaar Johannes Hartgring en de Limburgers Jean Hubert Stijns (modelmaker) en Hubert Decker (draaier en vormer).

Naast faïence met vooral bloemmotieven in de zweepslagstijl van de Belgisch-Franse Art Nouveau dat vermarkt werd onder de decornaam 'Gouda', volgde vanaf 1901 naar het kantjes-decor voorbeeld van het eierschaalporselein van Rozenburg het zogenaamde P- of Porselein-decor maar dan op aardewerk. De florale decors met fijne streepjes en puntjes verraden vooral de invloed van de Japanse houtsnEEKunst. Door ook topschilders van de Porcelayne Fles als H. Breetvelt en W.A. Muller over te nemen zette Estié ook een Delfts Blauwe en Delfts Bonte productielijn op. En met de komst van de schilder-chemicus Daniël Harkink in 1901 die eerder bij De Fles en bij Rozenburg een sleutelrol vervulde, kon Estié een verdere ambitie invullen: de stichting van een eigen productie-afdeling voor monumentale tegeltableaus. De sterk door Rembrandt beïnvloede Harkink leverde direct al een proeve van bekwaamheid door een repliek van de Nachtwacht te schilderen. Dit tableau, nu in het restaurant van Museum Gouda, werd door het Keramisch Museum van een binnenplaats van Publieke Werken Gouda te voorschijn gehaald en na restauratie opnieuw gepresenteerd. Van enige economische stabiliteit was onder de spijzieke Estié

geen sprake. In 1903 waren de firmanten gedwongen hun aandelen over te doen aan één van hun grote afnemers, het huishoudconcern C. Hoyng. Tot in 1957 zou de PZH doorgaan als dochteronderneming van het vooraanstaande Hoyng-winkelbedrijf. Vermoedelijk nam het Hoyng-concern vooral ook serviezen van de PZH af.

Nieuwe impulsen kreeg de PZH-productie na het aantreden van Willy Hoyng als directeur van de PZH. Op basis van een betere kleischerf en vooral een veel minder craquelender en mat ogend glazuur zette Hoyng vanaf 1908 een zeer succesvolle Matvogel en Matbloemen-lijn op. Van Rozenburg waren die jaren al de nodige modellen overgenomen. Ook van de Haagse fabriek kwam de zeer getalenteerde schilder Willem Hartgring die in zijn unica andermaal zijn voorliefde voor Japonaiserie uitte. Het Matvogel-decor was Willem Hartgrings inventie. Het zeer gevarieerde Matbloemen-decor werd ontwikkeld door de latere algemeen bedrijfsleider Elert van der Werf. Van der Werf moet ook de geestelijk vader zijn geweest van het rondom als een olieverschilderde Hollandse polderlandschap met zijn molens en platbodem zeilschepen.

De grootste innovatie in de plateelproductie volgde een jaar later. Volgens Willy Hoyngs zoon Wout die zelf vanaf 1939 voor de PZH ging werken, was het waarschijnlijk pure toeval dat Harkink een nieuwe decortechniek ontdekte. Schilderend op een voorgelazuurde laag die niet hoger was gestookt dan 600 graden Celcius, kreeg Harkink een niet craquelender op- of matglazuur. Onder de productienaam Rhodian zou dit matplateel tientallen jaren lang als het nieuwe 'Gouda' wereldfaam krijgen.

Met Leen J. Muller als hoofdontwerper werden jaarlijks tientallen nieuwe, vaak serieel uitgewerkte decors ontwikkeld waarin aanvankelijk vooral motieven uit de Osmaanse kunstnijverheid de inspiratiebron vormden.

Met de serviezenproductie voor de Hoyng-winkels als economische zekerheid overleefde de PZH het wegvallen van een deel van de Europese markt door de Eerste Wereldoorlog. Door de bouw van een grote met cokesgas gestookte tunneloven kon de PZH na de oorlog de massavraag naar haar plateel aan. Het PZH-succes leidde al in de jaren 10 tot navolging in Gouda zelf. De stad groeide uit tot hét keramiekcentrum van Nederland.

Décor Breetvelt, sig. GA, ca 1923

Décor Breetvelt, sig. GA, ca 1923

Unicum Jan van Schaick, ca 1928

Unicum C. Prins, 1930

Decor Schonk, 1930